

**МОНГОЛ УЛСЫН АНХДУГААР (1924 ОНЫ) ҮНДСЭН
ХУУЛИЙН ОНЦЛОГ, СУРГАМЖ, ТҮҮХЭН АЧ ХОЛБОГДОЛ**

С.НАРАНГЭРЭЛ
АКАДЕМИЧ

Анхдугаар Үндсэн хуулийн онцлог, ач холбогдол

- Нэгдүгээрт, анхдугаар Үндсэн хуулиар алдагдсан тусгаар тогтнолоо сэргээн мандуулах Үндсэн хуулийн эрх зүйн үндэс тавигдсан.
- Үндсэн хуулийн нэгдүгээр зүйлд “**Бүх Монгол Улсыг үүнээс хойш Бүгд Найрамдах Бүрэн Эрхтэй Ард Улс**” хэмээн зарлан тунхагласан.

Улсын дээд эрх барих эрх мэдлийн хуваарилалтыг анхдугаар Үндсэн хуулиар хуульчлан бэхжүүлсэн нь:

- Анхдугаар Үндсэн хуульд эх орныхоо бүрэн эрхт байдлыг зарлан тунхагласан
- Үндсэн хуулийн 4 дүгээр зүйлд “БНМАУ-ын дээд эрхийг Улсын Их Хурал хадгалах бөгөөд мөн Хурлын чөлөө цагт Улсын Бага Хуралд хадгалуулах ба мөн Хурлын чөлөө цагт Бага Хурлын тэргүүлэгчид ба Засгийн газрын дунд хадгалуулбал зохино” гэсэн.
- *Улс орныхоо эдийн засгийг бие даан удирдах эхлэлийг анхдугаар Үндсэн хуулиар тавьжээ.*
- Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн дөрөвт “Улсын аж ахуй ба эдийн засгийн бодлогыг чухал болгон, тус улсаас эрхлэн удирдах” гэсэн.

Гадаад худалдааны онц эрхийг тогтоосон

- Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн дөрөвт “гадаадтай харилцах худалдааг улсын онц эрх болгон авах нь ардын эрхийг мандуулах, мөн ардын эрхт засгийг бататгахад чухал нөхцөл болох тул цөм улсаас эрхэлбэл зохино”.

1911 оноос өмнө байгуулсан олон улсын гэрээг цуцалсан

- Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн хоёрт “Монголын арван нэгдүгээр оны хувьсгалаас цааш монголын эрх баригчдын гадаад лугаа тогтсон гэрээ бичгүүд ба мөнгө зээлдсэн зүйлүүд бол гадаадаас хүчирхэн хүлээлгэсэн болох тул цөмийг устгасанд тооцно”.

Гадаад өрийг хүчингүйд тооцсон

- Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн нэгд “Гадаадын эзэрхэг харгисын үеэс эхлэн зарим нэг хүн ба албаны газраас олны хөрөнгийг зааж, гадаадын эзэрхэг шунахай нартай хуйвалдан байгуулсан өр шир бол улсын ба ард олны аж ахуйд маш хорлолтой болох учир энэ арван дөрөвдүгээр онд ардын засгийн газрын тогтсон ёсоор эл өр ширийн үлдэгдлийг бүрнээ төлүүлэхийг хэрэгсэхгүй болгон устгах”

Улс орноо батлан хамгаалах өөрийн гэсэн хүчнийг буй болгохыг зорьсон

- Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлийн 5-д “Жинхэнэ ард түмний эрх чөлөөг бүрэн бүтнээр хамгаалах ба басхүү гадаад дотоод харгис шунахай нарын эрх мэдэл дахин хөгжих замыг таслан сэргийлэхийн тулд ардын хувьсгалт цэргийг байгуулахаас гадна бүх улсын идэр залуу ардын цэргийг эрдэмд боловсруулбал зохино”.
- Энэ нь цаашдаа Монгол Улсын эдүгээгийн Үндсэн хуулийн арваннэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Монгол Улс өөрийгөө хамгаалах зэвсэгт хүчинтэй байна” гэсэн заалтаар уламжлагдан эдүгээд хүрсэн байна.

- **Улсын төсвийг үр ашигтай захиран зарцуулах хатуу чанд сахилгыг тогтоож байсан**
- Үндсэн хуулийн дөчин нэгдүгээр зүйлд “Ямар ч зүйлд хэрэв улсын төсөвлөсөн данснаа оруулж үл батлагдсан буюу эсхүл тусгай дүрэм гаргасан нь бус бол улсын сангаас гаргаж үл болно”.
- Дөчин хоёрдугаар зүйлд “Улсын орлого зарлагын дансаар тавьж олгосон зүйлийг уг зориулсан зүйлд шууд зарах ба нэгэнт батлагдсан төсөвлөлийн доторхи зүйл, ангиар, ялгаварлан хэтрүүлэлгүй”.
- Ийнхүү анхдугаар Үндсэн хуулиар Монгол Усынхаа тусгаар тогтнолыг Үндсэн хуулийн түвшинд тунхаглаж, улс төр, эдийн засгийн бүрэн тусгаар байдлын төлөө тэмцэх Үндсэн хуулийн эрх зүйн үндсийг тавьжээ.

Хоёрдугаарт, Анхдугаар Үндсэн хуульд Бүх Монгол Улсыг Ард Улс (нэгдүгээр зүйл) хэмээнэ гэж тунхагласан

- Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлд “Улс төрийн бүх хэргийг ард түмнээр удирдан гүйцэтгэх явдлыг хүндэтгэх”.
- Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлийн 11-т “Тус улсын харьяат ард түмэнд угсаа, шашин, эрэгтэй эмэгтэй гэдэг ялгаваргүй нэгэн адил эрхийг эдлүүлбэл зохино”.
- Үүгээрээ хамжлагын харилцааг үндсээр нь халж, хамжлага, шавь ардыг эзний харьяатаас гаргаж, улсын иргэн болгох эхлэлийг тавьжээ.

Гуравдугаарт, Монгол үндэстний амин зуулга нь хэдэн мянганы турш бэлчээр дагасан таван хошуу мал сүрэг байсан үнэт уламжлалыг ариглан хадгалсан

- Эрт цагаас эхлэн тус улсад газар, ой мод, ус ба тэдгээрийн баялгууд ард нийтийн хөрөнгө байсаар ирсэн нь ард улсын ёсонд нийлэлцэх тул энэхүү хөрөнгө бүрнээ ардын мэдэлд байвал зохино.
- 1992 оны Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн Нэг дэх хэсэгт “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна” гэж заасан нь ийнхүү анхдугаар Үндсэн хуулиас улбаатай ажээ.

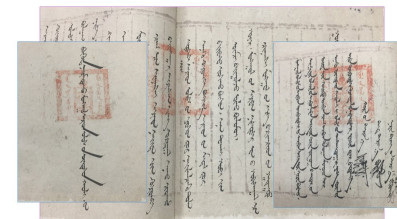
Дөрөвдүгээрт, анхдугаар Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэдийн шашин шүтэх, шүүмжлэх, хэвлэн нийтлэх, хурал цуглаан хийх, эвлэл хоршоо байгуулах, үнэ төлбөргүй сурч боловсрох зэрэг эрх, эрх чөлөөг зарлан тунхагласан.

Анхдугаар Үндсэн хуулийн хэлэлцүүлгийн үед Ерөнхий сайд Б.Цэрэндорж:

- “Бусад улсад бол хүүхэд багачуудыг сурган боловсруулахад үнэ төлөөс авдаг тул ямагт хоосон ядуу ардын хүүхэд сургуулиас хоцрогдон орхигддог аж.
- Бид эдүгээ ямагт сургуулийн хэрэгт гэгээрч боловсруулах хэмээн өгүүлэлдсээр тул сургуулийн хүүхдийг цөм төлөөсгүй сургахыг зорих бөгөөд хэрэглэх хувцас хунарыг ч болов бэлтгэж өгөхийг хичээнэ”.

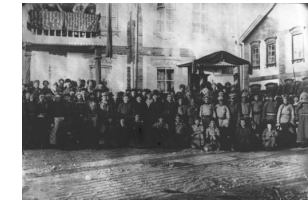
- **Тавдугаарт, анхдугаар Үндсэн хуульд социалист хөгжлийг чиг баримжаа болгож, социалист өмчийг буй болгохыг зорьсон**
- Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлийн 14-т “Бүх дэлхийн жинхэнэ ард түмний зорилго нь одоогийн эзэрхэг хөрөнгөтний байдлыг үндсээр нь устгаж, нийгэм журамт ба эв хамт ёсыг эрмэлзэх тул бидний жинхэнэ ард улсаас гадаадтай харилцах засгийн бодлогыг бүх дэлхийн бага буурай улс ба хувьсгалт ард түмний ашиг тус үндсэн зорилготой нийлүүлэн явуулбал зохино” гэжээ.

Зургадугаарт, Манай улсын 1924 оны Үндсэн хууль нь Ази тивийн Үндсэн хуультай болсон улсуудын дотроос эхний тавд багтаж байгаа болно.

- Ази тивд анх Үндсэн хуультай болсон улс нь Турк бөгөөд тус хууль нь 1876 онд батлагдсан.
- Япон Улс нь анхны Үндсэн хуулиа (Мэйдзигийн Үндсэн хууль) 1889 онд баталсан.
- Иран Улсын анхны Үндсэн хууль 1906 онд батлагдсан.
- Афганистан Улс 1923 онд анхны Үндсэн хуулиа баталсан байна.

Долдугаарт, анхдугаар Үндсэн хуулийг боловсруулахад ЗХУ болон Коминтернээс туслалцаа авсан нь:

- Энэ тухай Коминтерний төлөөлөгч Т.Р.Рыскулов анхдугаар Үндсэн хуулийн төслийг хэлэлцсэн Улсын Их Хурлын хуралдаанд “Энэхүү Үндсэн хуулийг төлөвлөхөд би туслалцсан” гэж хэлж байсан.
- Энэ үед ЗСБНХОУ-ын Үндсэн хууль 1924.01.29-ны өдөр батлагджээ.
- Б.Чимид багш маань энэ талаар “...Монгол Улсын Засгийн газар өөрөө хүсэж гүйцэтгэлүүд нэгэнт л зөвшөөрсөн бол энэ талаар эргэлзсэн, гажсан зүйл байлаа ч бурууг бусдад тохож булзах хэрэггүй юм.
- “Өөрөө унасан хүүхэд уйлдаггүй” гэдэг байх аа. Ер нь бусдаас гуйж гувшчихаад эргээд гоочлох нь итгэлтэй түншлэгчийн мөс чанар биш” хэмээн бичиж үлдээснийг зориуд эшлэхэд буруудахгүй байх аа.

Монгол Улсын анхдугаар Үндсэн хуулийн түүхэн зарим сургамж

Нэгдүгээрт, Монголын нийгэмд улс төрийн тоталитар дэглэм тогтох Үндсэн хуулийн эрх зүйн үндсийг бүрдүүлжээ.

- Энэ дэглэм нь Үндсэн хууль ба хуулийн хэм хэмжээ болон төрийн маш хатуу чанд хяналтыг бий болгосон.
- Үзэл суртлын ургальч байдлын оронд нэг үзэл суртлыг онцлон хүлээн зөвшөөрсөн.
- Засгийн бүх эрх мэдлийг цэргийн сахилга бат бүхий зөвхөн нэг улс төрийн намд тулгуурласан нэг хүний гарт төвлөрүүлсэн.
- Парламент, сонгууль зэрэг төрийн ардчилсан хэлбэр ба институт тайзны заслын үүрэг гүйцэтгэж, тэдгээрийг суртал ухуулгын зорилгод ашиглаж байсан.
- Монголын нийгмийн сэтгэлгээг нэг хэв загварт оруулсан.

Хоёрдугаарт, Монголын нийгмийн элит давхрагыг хүйс тэмтрэн устгах Үндсэн хуулийн эрх зүйн үндэс анхдугаар Үндсэн хуулиар тавигдсан

- Анхдугаар Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 13-т “Ван, гүн, тайж нарын хэргэм зэрэг, аливаа хутагт хувилгаад захирах тушаах ба ардын хөрөнгөнд холбогдох эрхийг устгавал зохино”.
- Үндсэн хуулийн 35 дугаар зүйлд заасны дагуу “урьдын ван, гүн ба хутагт хувилгаад, жич орон хийдэд үргэлж суух санваартан лам нар”-ын Улсын Их, Бага Хурал ба нутгийн хурлын төлөөлөгчдийг сонгох, төлөөлөгчдөд сонгогдох эрхийг хассан.
- **Б.Чимид багш маань энэ талаар:**
  - “Төрийн байгууллын нийгэмшлийн үндсийг “большевик” маягаар сонгож пролетари буюу эсхүл “ажилчин, тариачин” хэмээсний оронд “жинхэнэ ард” гэж хүн амын асар олонхийн хамгийн ядуулаг хэсгийг засгийн эрхийн эх үүсвэр болгосон байна.
  - Ингэснээр монголын ард түмнийг улс төрийн хагаралд оруулж, нэг хэсэг нь нөгөө хэсгийгээ “ангийн хувьд устгах” хэт зүүний үзэл баримтлалд автан “улаан хувьсгалч”-ийн хэлмэгдүүлэлтэд хүргэсэн гэх үндэстэй”.

Гуравдугаарт, анхдугаар Үндсэн хуулиар хувийн өмчийг хориглосноороо яваандаа бэлэнчлэх сэтгэлгээнд монголын нийгэм автагдах, хувиараа аж ахуй эрхлэх эрхгүй болгосон

- Хувийн өмч нь хүмүүн бие дааж аж төрөх, бүтээн байгуулах, үйлдвэрлэх, туурвих, шинийг эрэлхийлэх, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх, өөрийнхөө төдийгүй бусдын олон талт эрэлт хэрэгцээг сайтар хангаж, амьжиргаагаа дээшлүүлэхийн тулд хөдөлмөр зүтгэлээ үйгагүй дайчилж, шударгаар хөдөлмөрлөх нөхцөлийг бүрдүүлдэг.
- Энэ учраас 1992 оны Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлийн хоёр дахь хэсэгт “төр нь нийтийн болон хувийн өмчийн аливаа хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрч, өмчлөгчийн эрхийг хуулиар хамгаална” хэмээн заасан юм.

Монгол Улсын анхдугаар Үндсэн хуулийн түүхэн ач холбогдол

- Тусгаар тогтносон Бүгд Найрамдах Улсаа тунхаглаж, түүний үндэс язгуурыг бэхжүүлж, монголын шинэ эрх зүйн суурь болсон тулгуур хууль байсан.
- Тусгаар тогтнолоо эргээн зарлан тунхаглаж, улмаар дараа дараагийн Үндсэн хуулиар баталгаажуулж, дэлхийн хамтын нийгэмлэгээр хүлээн зөвшөөрүүлж чадсан.
- Чингис хааныхаа гал голомтыг сахин хамгаалж, дэлхийд ганцхан үлдсэн нүүдлийн соёл иргэншлийг нандигнан өвлөж, хөгжил дэвшлийн асар их нөөц боломж, эрх ба эрх чөлөөг өнөөгийн Монгол Улсын иргэдэд олгох урьдач нөхцөлийг бүрдүүлсэнд **Монгол Улсын анхдугаар Үндсэн хуулийн хэн ч үгүйсгэхийн аргагүй түүхэн ач холбогдол оршино.**

Анхаарал хандуулсанд баярлалаа